



چکیده مقاله قبل در شماره گذشته، بحث اصلاح الگوی مصرف مطرح و برداشتهای مختلف از این موضوع بیان شد، سپس فرایند اصلاح الگوی مصرف تحت عناوین استاندارد سازی فرهنگ سازی، تعیین الزامات قانونی، اجرا و پیگیری، و اعمال باز خورد، مورد بحث قرار گرفت.

از بین عناوین مختلف، استاندارد سازی مصرف، تعیین الزامات قانونی، اجرا و پیگیری، و اعمال بازخورد در برنامه‌ها بیش از همه جنبه حکومتی داشته، سیستمهای دولتی باید بدان

بپردازند؛ اما فرهنگ سازی که یکی از حلقه های بسیار مهم در فرایند اصلاح الگوی مصرف می باشد، تلاش همه سازمانهای تأثیرگذار در فرهنگ مانند صدا و سیما، وزارتخانه های ارشاد، آموزش و پرورش، علوم، تحقیقات و فن آوری، مجلات، روزنامه‌ها، و ... را می طلبد.

از آنجا که مردم ما غالباً با ایمانی عمیق نسبت به دستورات دینی حساس بوده، سعی دارند به وظایف اسلامی خود عمل کنند و بهترین راه دریافت مسائل دینی را روحانیون و مبلغان می دانند، برای فرهنگ سازی

اصلاح الگوی مصرف (۲)

می توان از این ظرفیت عظیم اعتقادی بهره برده، مردم را در جهت مسائل دینی اجتماعی راهنمایی کرد؛ از اینرو در بخش فرهنگ سازی، روحانیون می توانند دارای تأثیری شگرف باشند. پرداختن به این موضوع توسط مبلغان، از سوی ادای تکلیف دینی است و از سوی دیگر وظیفه ای است که پرداختن بدان از جانب رهبر انقلاب مورد تأکید قرار گرفته است.

ما هم سعی می کنیم در این مقاله، موضوع اصلاح الگوی مصرف را از دیدگاه دین مورد بررسی قرار داده، زمینه تبیین این امر توسط روحانیون محترم را فراهم سازیم.

امید آنکه بخشهای دیگر تأثیرگذار در فرهنگ نیز هر کدام پاتوجه به ظرفیتهای خویش به این امر بپردازند و سازمانهای مسئول و مرتبط هم هر کدام با فعالیت های پایسته به احضار این امر خداپسندانه کمک کرده، با تدابیر لازم و با پیگیری تا

دستیابی به نتیجه، مجذانه آن را دنبال کنند.

الگوی مصرف و منابع دینی در منابع دینی این موضوع غالباً تحت عناوین اسراف و تبذیر مورد بحث قرار گرفته است که بایستی کاری اجتهادی و استنباطی در باره آن انجام شود؛ اما از آنجا که در مباحث فقهی در حد بایسته به این موضوع پرداخته نشده، لازم است هر ملخ در حد توان و با دقت لازم سعی کند به هر مقدار از مباحث آن دست یافت برای مردم بیان نماید.

قبل از ورود به بحث، توجه به نکته ای ضروری است و آن اینکه در منابع دینی معمولاً مباحث بسیاری از جمله بحث اسراف و تبذیر مطرح و رهنمودهایی به صورت کلی بیان و از ذکر مصادیق و ارانسه الگو غالباً خودداری گردیده است. این امر برای بعضی افراد ایجاد سؤال می کند که چرا این مطالب به صورت واضح و بیا



ذکر مصادیق و شاحصهای روشن مطرح نگشته است.

اما باید توجه داشت که دین اسلام دینی جهانی است، دینی که از جانب خداوند برای سالیان دراز و جوامع مختلف نازل شده، تا در همه زمانها راهنمای انسانها باشد. چنین دینی اگر به مسائل مصداقی و عینی خصوصا در مسائلی که از متغیرهای بسیار زیادی برخوردار است نپردازد، نمی‌تواند از جامعیت لازم برای زمانهای مختلف برخوردار باشد؛ از اینرو در موضوعاتی از این قبیل به بیان قواعد کلی پرداخته و تعیین مصداق و نمونه‌های آن را در هر زمان به صرف یا لهم عمومی مسلمانان وا گذاشته است.

اسراف

درباره لغت اسراف و تبذیر و تفاوت آنها با یکدیگر ابتدا از کتب لغت استفاده نموده سپس به موارد استعمال آن در قرآن می‌پردازیم.

«الإِسْرَافُ: مُحَاوَرَةُ الْقَصْرِ؛ اسراف به معنای از حد اعتدال گذشتن است»

«وَالْإِسْرَافُ تَقْيِضُ مِيَانَهُ رَوَى اسراف تقیض میانه روی است.»

«أَسْرَفَ الرَّجُلُ إِذَا جَاوَزَ الْحَدَّ، وَ أَسْرَفَ إِذَا أَخْطَأَ، وَ أَسْرَفَ إِذَا غَفَلَ، وَ أَسْرَفَ إِذَا جَهَلَ؛ کسی اسراف کرده؛ یعنی از حد تجاوز نمود و در معانی عطا کردن، غافل شدن و نادانی بکار رفته است.»

تبذیر

«التَّبْذِيرُ: إِفْسَادُ الْمَالِ وَ إِنْقَافَةُ فِي السَّرْفِ؛ تبذیر فاسد کردن مال است و انفاق نمودن بیش از حد.»

«وَقِيلَ: التَّبْذِيرُ إِنْقَافُ الْمَالِ فِي الْمَقَاصِ، وَ قِيلَ: هُوَ أَنْ يَبْسُطَ يَدَهُ فِي إِنْقَافِهِ؛ و گفته شده که تبذیر خرج کردن مال در معصیت است و گفته شده تبذیر آنست که در انفاق کردن

۱. العین

۲. لسان العرب

دست خود را بگشایی؛ به گونه‌ای که همه مال خود را بیخشی.»

تفاوت اسراف و تبذیر

در فرق بین لغت اسراف و تبذیر جمله‌ای گفته شده که قابل تأمل است.

«وَ قَدْ فُرِّقَ بَيْنَ التَّبْذِيرِ وَ الإِسْرَافِ فِي أَنَّ التَّبْذِيرَ الإِنْقَافُ فِيمَا لَا يَنْتَقِی، وَ الإِسْرَافُ أَكْثَرُ زِيَادَةً عَلَي مَا يَنْتَقِی؛

فرق بین اسراف و تبذیر آن است که تبذیر، انفاق در حایی است که سزاوار نیست؛ اما اسراف، خرج کردن بیش از مقدار شایسته است»

نتیجه آنکه

۱. اسراف تنها در مسائل مادی مطرح نیست؛ بلکه در همه اموری که زیاده روی صورت گرفته و از حد معقول یا حد عادی آن تجاوز شود، اسراف انجام شده است.

۲. تبذیر تنها در مسائل مادی است و آن هم خرج کردن در حایی است که نباید خرج کرد؛ مانند کمک به گناه و معصیت یا خرج کردن در راه

معصیت و یا ریخت و پاش بیجا برای خود نمایی و غیره.

واژه اسراف در قرآن

در موارد متعددی از قرآن مجید واژه اسراف بکار رفته است که در همه آنها، معنای تجاوز از حد فهمیده می‌شود، به عنوان نمونه:

﴿يَا أَيُّهَا آدَمُ خُذْ مَا زِينَتُكَ مِنْ عِنْدِ كُلِّ مَسْجِدٍ وَ كُلْ وَ اشْرَبْ وَ لَا تُسْرِفْ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾^۱

«ای فرزندان آدم، به هنگام هر عبادت لباس خود را بپوشید و نیز بخورید و بیاشامید؛ ولی اسراف نکنید، که خدا اسرافکاران را دوست نمی‌دارد.»

در این آیه، اسراف در معنای زیاده روی در خوردن و آشامیدن بکار رفته و انسانها را از آن بر حذر داشته است.

در آیه دیگری آمده است:

﴿فَمَا آمَنَ يُمُوسَى إِلَّا ذُرِّيَّةً مِنْ قَوْمِهِ عَلَى خَرْبٍ مِنْ فِرْعَوْنَ وَ مَلَائِهِمْ أَنْ

۱. اعراف / ۳۱

يَتَّبِعْتَهُمْ وَ اِنْ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ يَسِ الْاَرْضِ وَ
(اِنَّ لَيْنَ الشُّرَافِيْنَ) ۱

از بیم آزار فرعون و مہتران قوم او، جز گروهی از قوم موسی به او ایمان نیاوردند. فرعون در زمین برتری می جست و او از اسراف کنندگان بود.

در این آیه، فرعون به دلیل گردن کشی و تجاوز از حد آسانی خود، صرف شمرده شده است.

واژه تَبَذَّرَ در آیات در دو آیه ۲۶ و ۲۷ سوره اسراء، سه واژه از ماده بذر بکار رفته است که مطلب مورد بحث آیه در باره مصرف مال می باشد.

در این دو آیه می فرماید:

(وَ اَتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَ الْيَسْرِينَ وَ
اِنَّ السَّبِيْلَ وَ لَا تُبَذِّرْ تَبْذِرًا ۝ اِنَّ
الْمُبْذِرِيْنَ كَانُوْا اِخْوَانَ الشَّيْطٰنِ وَ كَانَ
الشَّيْطٰنُ رِيْبًا كَثُوْرًا) ۲

۱. بونس / ۸۲

۲ اسراء / ۲۶ و ۲۷.

فرهنگ سازی که یکی از حلقه های بسیار مهم در فرایند اصلاح الگوی مصرف می باشد، تلاش همه سازمانهای تاثیر گذار در فرهنگ مانند صدا و سیما، وزارتخانه های ارشاد، آموزش و پرورش، علوم، تحقیقات و فن آوری، مجلات، روزنامه ها، و ... را می طلبد

و حق خویشاوند و مسکین و در راه مانده را بده و مال خود را بپهوده و به گزاف مریز و مپاش (تباه مکن).

همانا ریخت و پاش کنندگان کسانی که مال را به گزاف تباه می کنند) برادران شیطانهایند و شیطان

نسبت به پروردگارش ناسپاس بوده.

تاکنون موارد بکارگیری اسراف و تبذیر در قرآن مطرح و به خوبی معلوم شد که اسراف به معنای زیاده روی و خروج از اعتدال در موارد مختلف از جمله زیاده روی در مصرف می باشد؛ اما تبذیر به معنای زیاده روی در خرج و مصرف مال می باشد.

اسراف در خوراکی

یکی از مواردی که از مصادیق اسراف شمرده شده است، زیاده روی در خوردن و نوشیدن است

قرآن مجید می فرماید:

(كُلُوْا وَ اشْرَبُوْا وَ لَا تُسْرِفُوْا اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ السُّرْفِيْنَ) ۱

بخورید و بیاشامید و اسراف نکنید، که خدا اسرافکاران را دوست ندارد.

مخارج زندگی

برای پرهیز از اسراف و دست یابی به روش صحیح اداره زندگی، باید

۱. اعراف / ۳۱

توجه داشت که اصلاح الگوی مصرف به معنای بخیل و خسیس بودن و سخت گیری بر خانواده نوده، این امر به هیچ وجه نمی تواند پوششی برای هزینه نکردن و سخت گیری در مورد زن و فرزندان باشد؛ بلکه از روایت معصومین علیهم السلام فهمیده می شود که:

الف. بطور کلی ایجاد گشایش برای خانواده مطلوب است؛

ب. اعتدال و میانه روی در هزینه های زندگی از اموری است که علاوه بر عقلانی بودن، شرع مقدس بر آن تاکید دارد؛

ج. در هر زمان الگوی مصرف به تناسب درآمدهای عمومی می تواند متفاوت باشد؛

د. الگوی مصرف به تناسب در آمد هر فرد یا خانواده، می تواند تغییر یابد.

رفاه خانواده

ایجاد رفاه و زمینه آسایش برای زن و فرزندان در حد توان و متعارف،

وظیفه هر فرد مسلمان است که کوتاهی نسبت به آن در موارد بسیاری خلاف شرع مسلم می‌باشد. در این مورد روایات بسیاری وارد شده که در اینجا به نمونه‌هایی اشاره می‌شود:

۱. «عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام قَالَ يُنْبِئِي بِالرَّجُلِ أَنْ يُوسِّعَ عَلَيَّ عِيَالِي نِتْلًا يَحْتَسِبُونَ مَوْتَهُ وَ تَلَا هَذِهِ آيَةَ وَ يُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَيَّ حَتَّى يَسْتَكِينُوا وَ يَتِيمًا وَ أُسِيرًا قَالَ الْأَسِيرُ عِيَالُ الرَّجُلِ يَنْبِئِي إِذَا زَيْدٌ فِي النَّعْمَةِ أَنْ يَزِيدَ أُسْرًا لِي السَّعَةِ عَلَيْهِمْ»
امام موسی ابن جعفر عليه السلام می‌فرماید: سزاوار است که مرد برای خانواده گشایش ایجاد نماید تا آرزوی مرگ او را نکند. سپس این آیه را تلاوت کردند که: برای دوستی خداوند به مسکین و یتیم و اسیر اطعام می‌کنند. پس از آن ادامه دادند که [یکی از مصادیق] اسیر، خانواده مرد است و سزاوار است اگر نعمت مردی زیاد شد، گشایش بر خانواده خود ایجاد کند.

۲. «عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عليهما السلام قَالَ أَرْضَاكُمْ عِنْدَ اللَّهِ اسْتَفْكُمُ عَلَيَّ عِيَالِي»

از امام سجاد عليه السلام نقل شده که آن حضرت فرمودند: بهترین شما نزد خداوند، آن کسی است که بیش‌تر برای خانواده خود گشایش ایجاد نماید.

۳. «عَنْ ابْنِ أَبِي نَصْرٍ عَنِ الرَّضَا عليهما السلام قَالَ قَالَ صَاحِبُ النَّعْمَةِ يَجِيبُ عَلَيْهِ التَّوْبِيحَةَ عَثَى عِيَالِهِ، إِمَامٌ رَضَا عليهما السلام فرمودند: کسی که دارای نعمت است، واجب است بر خانواده خود توسعه ایجاد کند.

اعتدال در هزینه‌ها

میانه روی و اعتدال در مخارج، از مسائل بسیار مهم در مدیریت معاش است. بسیاری از افراد به دلیل عدم دقت در خرج، دچار افراط و تفریط گردیده و خود و خانواده را دچار مشکل می‌سازند.

اعتدال و میانه روی در هزینه‌های زندگی تا آنجا دارای اهمیت است که

۱. وسائل الشیعه، ج ۲۱، ص ۵۴۰

قرآن مجید این رویه را از ویژگی‌های پندگاران خداوند بر شمرده می‌فرماید: «وَ عِيَالُ الرَّحْمَنَانِ ... وَ الْأَذِينَ إِذَا أَنْفَعُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَ لَمْ يَتْرَبُوا وَ كَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا»^۱

«و پندگاران رحمان آنانند که ... چون هزینه کنند، نه اسراف کنند و نه تنگ گردند و میان این دو به راه اعتدال باشند.»

در روایات آمده است که:

«عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبَانَ قَالَ سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ الْأَوَّلَ عليه السلام عَنِ النَّفَقَةِ عَلَى الْعِيَالِ فَقَالَ مَا بَيْنَ الْمَكْرُوهَيْنِ الْإِسْرَافُ وَ الْإِقْتَارُ»

عبدالله ابن ابان می‌گوید از امام موسی بن جعفر عليه السلام در باره مقدار [صحیح و پایسته] خرج برای زندگی پرسیدم، آن حضرت فرمودند: حد میان دو روش نامطلوب را که اسراف و سخت‌گیری است، برگزین.

همچنین رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمودند: «إِنَّ الْمُؤْمِنَ يَأْخُذُ بِأَدَابِ اللَّهِ إِذَا وَسَّعَ اللَّهُ عَلَيْهِ أُنْتَسَعَ وَإِذَا أَمْسَكَ غَشَهُ أَمْسَكَ»^۲

مؤمن به آداب الهی تمسک می‌جوید، هنگامی که برایش توسعه ایجاد می‌کند او هم گشایش می‌دهد و هنگامی که بر او تنگ گرفته شود، اساک می‌کند.

منظورها در الگوی مصرف

در شناخت دقیق الگوی مصرف، توجه به این نکته ضروری است که در شرایط مختلف اقتصادی جامعه و شرایط گوناگون در آمد خانواده می‌توان به الگویی خاص دست یافت. اگر زمانی مردم از امکانات بسیار ناچیزی برخوردارند و پا در آمد خانواده‌ها خیلی کم و ناچیز است، نمی‌توان انتظار داشت که در مخارج زندگی هزینه‌های بالایی انجام شود.

۱. قرآن، ۶۳/ تا ۶۷

۲. وسائل الشیعه، ج ۲۱، ص ۵۴۱

اسراف تنها در مسائل
مادی مطرح نیست؛ بلکه
در همه اموری که زیاده
روی صورت گرفته و از حد
معقول یا حد عادی آن
تجاوز شود، اسراف انجام
شده است

زمان پیامبر ﷺ و امیرالمؤمنین
ﷺ که مردم در تنگدستی کامل به سر
می بردند، این بزرگواران در حد
لقرای جامعه می زیستند؛ به گونه ای
که وقتی اصحاب صفا که از
مهاجرین بسیار تنگنمست بودند، به
پیامبر گلایه کرده و اظهار داشتند که
ما از پس خرما خورده ایم شکمهایمان
آتش گرفته، آن حضرت می فرماید:
من هم از همین غذا می خورم.
اما هنگامی که رفاه نسبی در
جامعه ایجاد می شود، امام صادق ﷺ
به گونه ای دیگر و تا حدی با
هزینه های بالاتر زندگی می کنند.

«عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّهُ قَالَ ... إِنَّ الشَّارِبَ الْإِسْرَافُ فَيَسْتَأْتِدُ الْمَالَ وَ أُخْرَبُ بِالْيَدَيْنِ قُلْتُ لِمَا الْإِسْرَافُ قَالَ أَكَلُ الْخُبْزِ وَ الْمَبِيعِ وَ أَنْتَ تَقْدِرُ عَلَيَّ غَيْرِهِ قُلْتُ لِمَا التَّضَدُّ قَالَ الْخُبْزُ وَ اللَّحْمُ وَ اللَّبَنُ وَ الْغُلُّ وَ الشُّسُّ تَمْرَةٌ هَذَا وَ مَرَّةٌ هَذَا»

از امام صادق ﷺ نقل شده که
فرمودند: ... اسراف در جایی است که
مال از بین می رود و به بدن ضرر
وارد می شود.

راوی می گوید: سؤال کردم، پس
سخت گیری چیست؟

حضرت فرمودند: نان و نمک
خوردن در هنگامی که می توان غذای
بهتری خورد

راوی سؤال می کند: پس میان
روی در زندگی چیست؟

حضرت فرمودند: نان با گوشت
یا شیر یا سرکه و یا با روغن، در هر
وهده غذا یکی از اینها مصرف شود.